

Tomán László

AZ 56-OS MAGYAR FORRADALOM, AHOGY IVAN IVANJI LÁTTA

The 1956 Hungarian revolution as seen by Ivan Ivanji

A forradalom 50. évfordulójára jelentette meg Ivan Ivanji új könyvét, a *Mađarska revolucija 1956* címűt (Samizdat B92, Belgrád, 2007), amelyben a maga élményei, néhány könyv és a számára hozzáférhető dokumentumok alapján kísérelte meg felrajzolni a magyar forradalom történetét. Ezerkilencszázötvenhat nyarán Ivanji Budapesten tartózkodott, és jelen volt a Petőfi Kör néhány összejövetelén. Amikor Magyarországon megkezdődtek a tüntetések, a *Mladost* című hetilap újra kiküldte a forrongó országba. Kerülő úton jutott el Budapestre (más jugoszláviai újságírókkal együtt). Amikor megérkeztek, nagyban folytak az utcai harcok, s nekik első teendőjük volt, hogy interjút készítsenek Kádár Jánossal, az MSZMP frissen kinevezett főtitkárával. Utána még több mint egy hétig volt Budapesten, mígnem az akkori jugoszláv követ, Dalibor Soldatić követelésére a követség családtagjait szállító autóbusz vissza nem hozta hazájába. Tomán László írása méltatja Ivanji kötetét, de egyben ki is igazítja a könyvben közölt tévedéseket.

Kulcsszavak: 1956, Ivan Ivanji, tévedések

Emlékezéssel kell kezdenem. Negyedikes gimnazista voltam (a régi, nyolcosztályos gimnáziumi rendszer szerint), az egykori Újvidéki Magyar Királyi Állami Gimnázium tanulója. A földszinten volt a tantermünk. Valószínűleg nem nagyon érdekelt a tanár magyarázata – ki tudja ma már, milyen óra volt –, s kinéztem az ablakon. Egy diák söpörte az udvart. Tudtam: levetefoglalkozás van az egyik felső osztályban, s ez a fiú nem vehet részt rajta, nem lehet levente, sem cserkész. Udvart kell söpörnie. Már a háború után vagyunk. Fiatal írók találkozója Újvidéken. Az egyik fiatal íróban felismerem azt a söprögető fiút. Ivan Ivanjinak hívják. Akkor már műszaki szakközépiskolába járt. Előtte – a két találkozás között – végigszenvedte az auschwitzzi (Oświęcim) és a buchenwaldi haláltábor poklát. Már középiskolás és egyetemista korában verseskönyvei jelentek meg (*Smešak pod tačkom razno, Živeću uvek prolećem*), megírta haláltábori élményeit (*Čoveka nisu ubili*). Újságírással foglalkozott, de színházakban is tevékenykedett. Josip Broz Tito német nyelvű tolmácsa volt, tehát a legnagyobb fokú bizalmat élvezte; Bonnban diplomáciai szolgálatot teljesített. A Milošević-korszakban Bécsbe távozott, s idejének egy részét most is ott tölti. Legközelebb Budapesten találkoztam Ivanjival, a forradalom alatt. Én egy csöndes napon elmentem a jugoszláv konzulátusra, amely akkoriban,

ha jól emlékszem, a Thököly úton volt, hogy megérdeklődjem, hogy juthatnék haza, mivel a vonatok nem közlekedtek. (Nem jutottam fel a hazainduló autóbusszra.) Ott láttam Ivanjit a konzulátus előcsarnokában, valakivel beszélgetett. Nem léptem hozzá. Újabb találkozásunk a hetvenes évekre esett. Az akkori Tito sugárúton találkoztunk, a Báni palota sarkán. Egy közös ismerősünk felől érdeklődött, aki akkor magas tisztséget töltött be. „Barát-e még vagy funkcionárius?” – kérdezte. Azóta nem láttam.

Tudtam, hogy Budapesten volt a forradalom alatt mint a *Mladost* című hetilap kiküldött munkatársa. Akkori cikkeit nem olvastam. Ezerkilencszáznyolcvanhatban, a magyar forradalom és szabadságharc 30. évfordulójára jelent meg *Jedna mađarska jesen* című – alcíme szerint – történelmi regénye, a Književna zajednica Novog Sada kiadásában. A könyvben – mely a magyar forradalomról sötét képet fest – egyfejezetnyi regény és egyfejezetnyi tényállás (Az események folyamata címmel) váltakozik. Azt hiszem, hogy a *Jedna mađarska jesen* az egyik legcsúnyább könyv, amely 56-ról megjelent. Mintha Kádárék bértollnoka írta volna.

Most pedig, egy kis késéssel, de valójában a forradalom 50. évfordulójára jelentette meg Ivanji új könyvét, a *Mađarska revolucija 1956* címűt (Samizdat B92, Belgrád, 2007), amelyben a maga élményei, néhány könyv és a számára hozzáférhető dokumentumok alapján kísérelte meg felrajzolni a magyar forradalom történetét. (Meg kell jegyezni, hogy említett regényének dokumentáris részéből sokat vett át, egész mondatokat ismételt meg ebben a könyvében. El kell ismerni, hogy nem használja az ellenforradalom minősítést, hanem következetesen forradalomnak nevezi az 56-os eseményeket.)

Jellemző, hogy mindkét könyvének fedőlapján egy-egy borzalmas pesti kép látható: a regényen egy felakasztott ÁVH-st látunk, az idei köteten egy földön fekvő hullát. Talán ezek a fedőlapmegoldások jellemzik Ivanji egész állásfoglalását az 56-os forradalommal szemben.

*

Ezerkilencszázötvenhat nyarán Ivanji Budapesten tartózkodott, és jelen volt a Petőfi Kör néhány összejövételén. Amikor Magyarországon megkezdődtek a tüntetések, a *Mladost* című hetilap újra kiküldte a forrongó országba. Igen ám, de mire beszerezte az akkor még kötelező vízumokat, Magyarországon kitörték a harcok, s ő csak nagy nehezen, kerülő úton jutott el Budapestre (más jugoszláviai újságírókkal együtt). Amikor megérkeztek, nagyban folytak az utcai harcok, s nekik első teendőjük volt, hogy interjút készítsenek Kádár Jánossal, az MSZMP frissen kinevezett főtitkárával. Utána még több mint egy hétig volt Budapesten, mígnem az akkori jugoszláv követ, Dalibor Soldatić követelésére a követség családtagjait szállító autóbusz vissza nem hozta hazájába.

Ivanji már előítéletektől eltelve lépett Magyarország földjére. Nem is csoda, hisz fiatal korában a magyar hatóságok küldték haláltáborba, s ő ezt nem tudta elfelejteni. A háború előtti és alatti Magyarországot csak mint fasiszta országot említi, Horthy Miklóst több helyen diktátornak nevezi. A követség egy alkalmazottja pedig egy ízben azt mondja neki, hogy csak ők ketten értik meg, „mi Magyarország, és mi történik itt”, mivel mindketten a Száván innenről valók, ellentétben a dalmát származású követtel. Persze a trianoni békéről is lenézően, gúnyosan beszél, s úgy állítja be, mintha nem is magyar területeket szakítottak volna akkor le Magyarországról. A Petőfi Körről az a véleménye, hogy ott készítették elő a forradalmat, s lehetetlennek tartja, hogy nem volt kapcsolatuk nyugati titkos ügynökségekkel.

Az október 23-i eseményeken nem volt jelen, csak másodkézből szerzett értesülésekre alapoz. Néhány szemtanú vallomásából s könyvekből meríti ismereteit. Valójában a megdőlt rendszer embereinek tanúskodására, véleményére támaszkodik. Megállapítja azonban: „...Minél inkább belemélyedünk a tanúk és a szemtanúk nyilatkozataiba, annál bizonytalanabbak vagyunk, hogy mi is történt valójában.” Hamisan állítja be Nagy Imrének – akiről egyébként egy helyen azt írja, hogy hazudott a szovjetek képviselőinek – a Parlament erkélyéről mondott október 23-i beszéde kezdetét, illetve a tüntetők reagálását az „Eltársak!” megszólításra. Közismert, hogy Nagy Imrét a tömeg követelésére közvetlen munkatársai vitték a Parlamentbe. Ivanji mégis azt állítja, hogy míg Nagy Imre beszélt, ott állt mögötte, „a félhomályban”, Kádár és Gerő. A későbbiekben Ivanji azt mondja, hogy Nagy Imrének, amikor kormányát összeállította, nem volt alkalma közvetlen munkatársaival megbeszélni az ügyeket, s hogy a négy koalíciós párt képviselőiből összeállított kormánya nem elégítette volna ki „az izgatott, részben felfegyverzett tömeget”.

Ivanjinak egész könyvében van néhány nagy problémája, amelyek köré csoportosítja mondanivalóját. Az egyik ilyen probléma az események „központ”-jának kérdése. Sehogy sem tudja elfogadni azt, hogy a tüntetés spontánul jött létre, hogy maguk az egyetemisták szervezték meg, minden „külső” segítség nélkül. Azt is kétségbevonja, hogy a Műszaki Egyetem követeléseit az egyetemisták állították össze: „Senki kívülről nem szuggerált nekik semmit?” – kérdezi. (A szegedi egyetemisták pontjairól, követeléseiről nem is hallott.) „Egyszerűen nem tudok hinni a tömegtüntetés teljes spontaneitásában... Nem hiszem, hogy senki sem állt azok mögött a »spontán« követelések mögött, amelyeket színleg („kobajagi” áll az eredetiben) a Műszaki Egyetemen állítottak össze, és a budapesti 23-ai tüntetésre való felhívás mögött.” Úgy véli, hogy esetleg az elmúlt 50 évben valamit elhallgattak, s hogy vannak olyan bizonyítékok, amelyeket még titokban tartanak. „Később” megtudta, hogy a kecskeméti tüntetés mögött egy bizonyos Hambi Tivadar volt horthysta tiszt állt, aki „folytatni akarta a második világháborút a maga módján, vagy egyszerűen bosszút

akart állni”. A továbbiakban látni fogjuk, hogy Ivanji „külső erők”-et (CIA, Szabad Európa Rádió), illetve a Horthy-rendszer maradványait gyanúsította a tüntetések kirobantásával. Érdekes Ivanjinak az a feltételezése, hogy a Petőfi Kör szervezői és a jugoszláviai intézmények vagy egyének között volt valamilyen kapcsolat. „Vajon mégis létezett valahol egy központ – kérdezi –, amely előkészítette és megszervezte a tüntetéseket 1956. október 23-án Budapesten és egész Magyarországon is, és megfogalmazta a követeléseket a hatalommal szemben?” Véleménye szerint a „kezdeményezés mindenesetre a Nagy körüli csoporttól jött... nem hiszek a teljes spontaneitásban. Erről azonban nem látott napvilágot semmilyen dokumentum, amelynek bizonyító ereje van.” Megjegyzem: Ivanji nemcsak hogy nem volt ott az október 23-ai budapesti tüntetéseken, de a forrásművek, melyeket használt – s melyeket sem lábjegyzetekben, sem a könyv végén nem sorol fel, csak szöveg közben említi őket –, sem teljesen megbízhatóak. Paul Lendvai (ő Lendvajnak írja), Háy Gyula (nálá Julius Háj), Dalos György, Charles Gati könyveire, cikkeire hivatkozik, de nem voltak a kezében például az 1956-os Intézet kiadványai, sem Ómolnár Miklós *12 nap, amely...* című kötete stb.

A tüntetések és a forradalom résztvevőiről Ivanji azt mondja, hogy azok nemcsak a Szovjetunió ellenségei voltak, hanem „elsősorban az államosítással és az agrárreformmal megkárosítottak... de itt voltak Mindszenty bíboros – egyfajta magyar Stepinac – hívei, sőt Hitler szövetségese, Horthy Miklós rendszerének hívei is”. A forradalmárok között („a barikádok másik oldalán”) „mind szemtelenebbül” feltűntek a volt Horthy-tisztek és más nacionalisták, akik nemcsak a második, hanem az első világháború revíziójáról ábrándoztak”. Azt a következtetést vonja le Ivanji, hogy mind a forradalomban, mind pedig fél évszázaddal utána megjelentek a fasiszmus elemei. Különösen az ingerli, hogy a tüntetéseken és a forradalmárok soraiban állítólag – legalábbis őszerinte – feltűntek a horthysta tisztek. Kecskeméten a forradalmárok közé keveredtek a jugoszláviai újságírók. Az egyik forradalmárról („felkelő”-ről, mint Ivanji mondja) azt közli: „Emlékszem, azzal dicsekedett, hogy van katonai tapasztalata, százados volt abban a hadseregben, amely Oroszországban harcolt a második világháborúban.” S hozzáteszi: „Nem ismerte el Nagy Imre kormányát...”

Ivanjit izgatja, hogy honnan voltak a forradalmároknak fegyvereik. „Nem tartom lehetetlennek, hogy az orosz titkosszolgálat a tüntetések kezdetén puskákat, gépfegyvereket és kézigránátokat adott a jövődöbéli felkelőknek, hogy legyen kifogása a brutális fegyveres beavatkozásra.” Brutális feltételezés! Egy másik helyen azt állítja, hogy a fiatalok megállítottak egy katonai teherautót, s a rajta levő biztonsági emberektől ragadták el a fegyvereket. Hogy vehették el a fegyvereket a tapasztalatlan fiatalok a jól kiképzett különleges alakulattól? – teszi fel a kérdést. Biztosnak látja, hogy az első éjszaka a felkelők a rendőralomlásokról, kaszárnyákból, fegyvergyárból szereztek fegyvert – ami igaz –, de

hogy sikerült nekik, fegyverteleneknek, mindezt végrehajtaniuk? „Furcsa (?!), de meg kell állapítani, hogy több katona és rendőr egyhamar átállt a felkelők oldalára...” – írja a szerző. A városi pártbizottság (Köztársaság tér) ostromáról szólva kifejti, hogy a felkelők számára vidékről és állítólag(!) Ausztriából érkezett fegyver. Fontosnak tartja megkérdezni: „...ki fegyverezte fel Nyugatról a magyar felkelőket, mennyire volt pontosan megszervezve, mely csoportok kapnak fegyvert... az sem lehetetlen, hogy a felkelők fegyvert kaptak az oroszoktól is, vagy hogy Gerő rendelkezése szerint agent provocateurök tevékenykedtek.” Ausztriának különösen fontos szerepet tulajdonít a magyarországi eseményekben, „mert nemcsak humanitárius segílyt, hanem fegyvereket és embereket is küldtek Ausztrián keresztül vagy Ausztriából”. Csupa gyanúsítgatás, találgatás, feltételezés. Azt is tudni véli, hogy egy moszkvai diplomáciai fogadáson Zorin szovjet külügyminiszter-helyettes és egy szovjet tábornok szemére vetették az akkori moszkvai osztrák nagykövetnek, hogy „az osztrák határon át emigráns bandák, több ezer Horthy-hívő, volt nyilas jön be, hogy a humanitárius segélyküldeményekben fegyver és lőszer érkezik, hogy Salzburgban, Linzben és Grazban illegális kiképzőközpontok működnek, amelyekben azokat a harcosokat képezik ki, akiket később Magyarországra küldenek”.

Megjegyzi Ivanji, hogy a nyugati médiumok „megkegyelmeztek a fajgyűlölőknek, Horthy fasiszta rendszere híveinek és a kommunizmus, valamint a Szovjetunió többi ellenségének”.

A forradalom alatti szervezkedésről azt állítja, hogy „néhány faluban (!) ismét megjelent a fasiszta Nyilaskeresztes Párt, a Hungarista Mozgalom, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség és több keresztény szervezet”.

Nagy kérdés Ivanji számára, hogy ki lőtt először a tüntetéseken. Maga is bevallja, hogy erről több változat terjedt el, de csodálja, hogy a „békés tüntetők” fegyverhez jutottak, amikor a Magyar Rádió épületéhez érkeztek, mivel kétségtelen, hogy ott dördültek el az első lövések. Azt mondja, hogy amikor a tüntetők a rádió elé értek, rájuk lőttek a rádiót védő ÁVH-sok, a tüntetők meg visszalöttek. Szerinte katonai teherautókból osztogatták a fegyvereket a fiataloknak.

A forradalom alatti helyzetet két szóval jellemzi Ivanji: káosz és anarchia. Könyve egy fejezetének ezt a címet adta: A zűrzavar ideje. „...Hatóságok nem voltak, teljes anarchia, káosz uralkodott – mondja. – A közelmúlt történelmében nem jegyeztek fel olyan anarchikus erőszakot, amilyen egy hétig uralkodott Budapest utcáin... Október utolsó és november első napjaiban Magyarországon virágzott a fejtelenség.” Azt azonban egész, 232 oldalas könyvében sem ismeri el, hogy a magyarok akkor a szovjet megszállás és a kommunista diktatúra ellen harcoltak, hogy ezekben a napokban helyreállt a többpártrendszer, a sajtó- és a szólásszabadság, hogy megszűnt a rettegés az ÁVH-tól, hogy soha nem tapasztalt egység valósult meg, hogy örömmámorban úszott az ország. Sőt egy helyen azt említi, hogy azok is féltek, akikről tudta, hogy ellenségei a Rákosi-rendszernek, s ezért a vezetők közül sokan védelmet kértek a jugoszláv követségtől.

„Az a terror, amely október 25. és november 4. között uralkodott Budapest utcáin és szélében Magyarországon, bebizonyította, hogy milyen veszélyt jelentene, ha az a hatalom indítaná el a fejlődést, amely az ország szovjetbarát kommunizmusának revíziója alapján áll” – írja, s hozzát teszi. „A terror az egyetlen megfelelő szó... A csöcselék fasiszta jelképekkel ékesített zászlókat vitt... Az én számomra ez is annak a bizonyítéka, hogy a tüntetéseket a sztálinista típusú kommunizmus és a magyarok óriási többsége által megszállóknak tekintett szovjet csapatok elleni harcot nem lehet egyértelműen egységes, dicsőséges, gyönyörű tettek tartani.” (Bebizonyosodott, hogy lehet – T. L. megj.)

A Kossuth téri vérengzésről is beszél Ivanji. (Nem volt jelen.) Először megállapítja: „...meglepő, hogy annyi tűzfegyver került gyorsan magánkezekbe a fiatalok körében is”. A tüntetők a téren ilyen jelszavakat kiáltottak: „Nem vagyunk fasiszták!”, „A rádió hazudik!”, „Az oroszok velünk vannak!”. A tömeg a Kossuth térre ért. A teret szovjet harckocsik és páncélautók védték. Eközben a Központi Bizottság épületében Gerő, Nagy és Kádár Mikojannal, Szuszlovval és Szerov tábornokkal tárgyalt. A téren megszólaltak a fegyverek. Ivanji szerint „nem világos, ki lőtt elsőnek, de biztos, hogy a Földművelési Minisztérium tetejéről géppuskatűzet zúdítottak a civilekre”. Szerzőnk hisz a New York Times tudósítójának, aki szerint „tragikus félreértés”-ről volt szó.

Ivanji szemtanúja volt a Köztársaság téri eseményeknek, az MSZMP budapesti vezetősége épülete ostromának. „Nem láttam mindent – vallja be –, nem erősíthetek meg minden részletet, de éreztem egy iszonyatos hangulatot, a lincselés forró leheletét, habár hideg ősz volt.” Részletesen leírja, hogy a Köztársaság téren mi történt, s hivatkozik Erich Lessing osztrák fotós fényképeire. Nem bocsátkozom az események boncolgatásába, mert nem az én dolgom. Eleget írtak róla pró és kontra is. Ahogy Ivanji mindent leírt, azt bizonyítja, hogy semmi esetre sem helyesli a történeteket, s ez is beletartozik az általános képbe, melyet a forradalomról festett. Azt a kérdést fel sem veti, hogy mit kerestek ÁVH-sok a pártbizottságban (és a Magyar Rádió épületében), s hogy milyen kapcsolat volt az MDP–MSZMP és az ÁVH között. Hisz az államvédelmi, nem pedig pártvédelmi hatóság volt.

Lincselésről máshol is beszámol. Egy lincselést látott a Lenin körúton. Szerinte „ilyen hallatlanul rémes módon, bírósági ítélet vagy személyazonosság megállapítása nélkül talán tízével vagy százával haltak meg az emberek. Valószínűleg nincs szó tömeges jelenségről, mert arra nem volt idő”. Tehát ha nem vonulnak be másodszor is a szovjetek, további lincselések is előfordultak volna – ez az ő ki nem mondott véleménye. Egyébként a lincselésnek egy egész fejezetet szentel, de csak kommentálja, amit az előzőekben írt. Érdemes megemlíteni, hogy könyvében, amelyet enyhén Kádár-barátnak lehet nevezni, amellet, hogy a forradalom alatt történt kilengésekről ír – valójában kettőt mond el részletesen –, nem említi sem az ÁVH borzalmait, sem az Andrássy út 60. kazamatáit,

sem a recski kényszermunkatábort, sem a Rákosi-rendszer viselt dolgait, de a forradalom vélt negatívumairól részletesen beszámol. Még azt a kérdést is felteszi, hogy vajon a lincselést „személyes bosszú”-nak vagy akár „a forradalom lelkének” lehet-e nevezni.

A szerző beszél a forradalom alatti magatartásuk miatt később elítéltek számáról, sőt Kádár bűnéül rója fel Rajk és Nagy Imre kivégzését is. Nem említi a forradalom alatt elesetteket. Csak elő kellett volna vennie a *Sortüzek 1956* című könyvet (Antológia Kiadó, Lakitelek, 1993), sokat megtudott volna. (A hivatalos adatok szerint a megtorlásnak 228 ártatlan áldozata volt.)

Ivanji a közelmúltban is járt Budapesten. Vajon megnézte-e a Terror Házát? Ott látta volna azt, amit meg sem említ könyvében.

A forradalom alatt sok felirat jelent meg a falakon. Ivanji ilyen falfirkákat látott: „Akasszátok fel a zsidókat és a kommunistákat!”, „Vitéz Horthy, gyere vissza fehér lovon!” Más szemtanúktól nem hallottam, s nem is olvastam ilyet, de magam sem láttam. A „Ruszkik haza!” feliratokat, amelyek mindenütt ott voltak, nem látta szerzőnk. (Horthyról egyébként megjegyzi, hogy Magyarország „fasiszta diktátora volt 1919-től 1944-ig”. A volt kormányzó sok intézkedését, magatartását nem helyeseljük, de hogy „fasiszta diktátor” volt, az egy kis túlzás. Az ő uralma alatt többpártrendszer volt Magyarországon, ellenzéki lapok jelentek meg, működött a Szociáldemokrata Párt. Igaz, a Kommunista Pártot betiltották, a kommunistákat bebörtönözték, de át is adták a Szovjetunióknak, lásd Rákosi Mátyás esetét.)

A kommunista propaganda állításait követve Ivanji a magyar forradalomban a CIA kezét is látja. Felteszi a kérdést, miért nem foglalkozott senki azzal, „mit tett a CIA Magyarországon a forradalom előtt, alatt és után”. Említi Ivanji a CIC-t (Counter Intelligence Corps), amelynek egyik feladata volt a háborús bűnösök kézre kerítése. Ez a szervezet szerinte kapcsolatot teremtett „a magyar fasisztákkal, a nyilas párt funkcionáriusaival, s lehet, hogy néhányukat aktivizálta is 1956-ban”. Ezek persze merő rosszindulatú feltételezések.

Természetesen rendkívül rossz a véleménye Ivanjinak a Szabad Európa Rádióról (a továbbiakban SZER) és szerepéről a forradalomban. A SZER őszinte washingtoni utasítások alapján működött. Szerkesztői „részben volt horthysta tiszték voltak”. Ez a rádió felhívta a felkelőket, hogy „fokozzák a fegyveres harcot”. A SZER néha úgy hatott, mintha a felkelés vezérkara volna, parancsokat is osztogatott, „s úgyszólván vérontásra uszított”. Úgyszólván! Molnár József, a SZER egykori munkatársa *A Szabad Európa Rádió a forradalom napjaiban* című könyvében (Püski, Budapest, 2006) részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel. Kár, hogy ez a kötet nem jutott el Ivanjihoz.

Szerzőnk különösen kikel Mindszenty bíboros hercegprímás ellen. Mint már jeleztem, Stepinachoz hasonlítja, elfogadja Kádár álláspontját, mely szerint „ha úgy dolgozunk, ahogy Nagy kívánja... hatalomra jutna Mindszenty bíboros és egy

klerofasiszta rendszer”. „Nincs rá bizonyítékom – vallja be a szerző –, de hiszem, hogy a bíboros arra is gondolt, hogy a hagyomány és a régi törvények alapján (!) a magyar királyság kormányzójává kiáltja ki magát, és megkísérel kormányt alakítani.” Tehát: nincs rá bizonyítéka, de hiszi és állítja. Nem ez az egyetlen eset, amikor Ivanjinak „nincs bizonyítéka”, de állít valamit. Ez egész könyvén végig húzódik. Már említett regényében még inkább kifejezésre jut. Ennek jegyében állítja, hogy Mindszenty bejelentette: még egy beszédet intéz a magyar néphez. Ez a beszéd el is hangzott, de Ivanji nem tud, vagy nem akar tudni róla, ugyanis elmondja, hogy Kádárék átmentek a szovjetekhez, kormányt alakítottak, s ezzel megakadályozták Mindszenty második beszédét. A Szabad Kossuth Rádió november 3-án a 12 órás hírekben bejelentette: „Felhívjuk hallgatóink figyelmét, hogy Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása ma du. 17 órakor szöveget intéz a nemzetnek és a világ népeihez.” Ómolnár Miklós már említett könyvében a 447. oldalon ezt olvassuk: „20 órakor a Budapesti és a Győri rádió együtt közvetíti Mindszenty hercegprímás beszédét.” (A beszédet magam is hallottam budapesti tartózkodásom alatt. Ivanji tehát vagy tudatosan, vagy tudatlanságból meghamisítja a tényeket.)

Meg kell hagyni, bizonyos dolgokat jól lát. Azt mondja például, hogy Kádár november elsején feloszlatta az addigi pártot (MDP), és újat alapított Magyar Szocialista Munkáspárt néven. „Ismét a kommunista pártról volt szó – mondja a szerző –, csak új néven.” Hozzáteszi, hogy Kádár azon az éjszakán – miután előzőleg részt vett a Nagy-kormány ülésén – Münnichhel együtt elhagyta Budapestet, csatlakozott a szovjetekhez, Magyarország ellenségeihez. Ivanji egyébként idéz Kardeljnek november 18-án „a magyarokhoz” (?) intézett leveléből: „Kádár nem a maga embere, hanem orosz utasítások alapján tevékenykedik és tárgyal.” Amikor Nagy menedékjogáról beszél, hozzáteszi: „Kádár, tehát az oroszok.” Érdekes, hogy Ivanji Gerőt „rég, megrögzött sztálinistá”-nak nevezi, Kádárról és Marosánról azonban megjegyzi, hogy „liberálisabb és demokratikusabb politikusok”. Amit Gerőről mond, az pontos, de Kádár és Marosán minősítése enyhén szólva meglepő. A későbbi események mást bizonyítanak. Ezzel szemben fontos, hogy megállapítja Kádárról: a moszkvai tárgyaláson annak a véleményének adott kifejezést, hogy az orosz katonai beavatkozás „vérontást” fog okozni, s utána a kommunisták „erkölcsi helyzete egyenlő lesz a nullával”. Mégis elfogadta a szovjet vezetők utasításait, s kormányának programját nem is a saját népe, hanem a Szovjetunió Kommunista Pártjának legfőbb vezetősége előtt mutatta be.

Gerőről, mint már jeleztem, nagyon rossz Ivanji véleménye. Azt is megállapítja, hogy az eseményekért Gerő felelős intrikái miatt. „Ő fegyveres összetűzést kívánt, de azt hitte, hogy könnyen győzelmet arat.”

Nem kerüli el szerzőnk a magyar forradalom és a szuezi válság közti összefüggést. „Ha elvesztette volna Magyarországot, Hruscsov elvesztette volna

hatalmát Lengyelország felett is... Ez biztosan politikai pályájának végét jelentette volna... talán az életébe is került volna... Másrészt nemcsak a keleti blokkról volt szó, mert ugyanakkor kezdődött a Szezei-csatorna körüli válság, majd a háború... Hruscsov tökéletesen kihasználta az esélyt. Titóra mint kifogásra, de mint alibire és ütőkártyára is szüksége volt mind Magyarországon, mind Egyiptomban... Ha nem látjuk az összefüggést a szezei válság és a magyar forradalom között 1956 őszén, nem érthetjük meg a helyzetet abban az időben... Izrael, Nagy-Britannia és Franciaország október 29-én fegyveresen megtámadta Egyiptomot, többek között azért is, mert úgy vélték: a Szovjetunió el van foglalva a magyarországi harcokkal, és nem tud majd beavatkozni a Közel-Keleten. A Szovjetunió azonban úgy vélte, hogy szabad keze van Magyarországon, annál is inkább, mert a nyugati hatalmakat elsősorban a kőolaj útja érdekli... Meg kell értenünk, hogy a szezei válsághoz képest Magyarország a Nyugat számára mellékes hadszíntér lett.”

„A magyar felkelés a sztálinizmus ellen kedden, október 23-án kezdődött – írja Ivanji –, s november 4-én, vasárnap fejeződött be. A túlerőben levő szovjet páncélosok fojtották meg. Megfojtották, de nem vetettek véget neki. Némely résztvevője számára a tragédia még csak megkezdődött.” Odáig is elmegy a szerző, hogy a kommunista rendszerek felszámolásának kezdetét is akkorra teszi: a Petőfi Kör, a magyar felkelés 56 őszén, az október 23-i tüntetések játszottak szerepet annak a rendszernek a megszüntetésében, lerombolásában, „amely történelmileg is halálra volt ítélve”. Bevallja, hogy tévedhet, habár sok könyvet olvasott a magyar forradalomról, de nem hihetett minden szerzőnek. „Tudom, hogy nem adhatok végleges képet a magyar forradalomról – mondja –, de remélem, hogy lényeges kérdéseket tehetek fel, amelyekre továbbra is keresni kell a választ.

Vizsgáljuk most meg, hogy mit is látott Ivanji az alatt a tíz nap alatt, amíg Magyarországon tartózkodott az 56-os forradalom idején!

A Lenin körúton a járdán látta egy tiszt holttestét, csak nem mondja, hogy magyar volt-e, vagy szovjet. „Ezekben a napokban sétáltam a városban, szörnyű jeleneteket láttam... hullákat a járdán, akácfákon lógó embereket.” Látta, mint mondtam, a Köztársaság téri eseményeket. Mindebből messzesemenő következtetéseket vont le a forradalom jellegére vonatkozóan. Erről a továbbiakban lesz szó.

A könyvek, amelyeket a magyar forradalomról olvasott, nem sokat segítettek neki a dolgok megértésében (?!). Megjegyzem, hogy Dobrica Ćosić ismert könyvét (*Hét nap Budapesten, Sedam dana u Budimpešti*) ritkán említi, pedig ott sok tényrt találhatott volna. Ivanji biztosra veszi, hogy a forradalom első éjszakáján, tehát a tüntetések után, a felkelők „a fegyvereket rendőrállomásokról, kaszárnyákból, fegyvergyárakból szereztek... de nem világos, hogy sikerült puszta kézzel elfoglalniuk ezeket a jól őrzött intézményeket”.

Mint már említettem, a szerző összeszedett minden rosszat, amit a forradalomról összeszedhetett. Így például idézi Rónai Sándor – aki csatlakozott Kádár

kormányához – szavait, hogy november 4-én éjszaka a parlamentben „horthysta tisztek” sündörögtek, „darutollal a sapkájukon”, s őt és Dobi Istvánt, az elnökség elnökét arra akarták kényszeríteni, hogy a rádióba menjenek velük, „de amikor meghallották a szovjet ágyúk dörgését, megszöktek, s őket békén hagyták”.

Ivanji az irredentizmus nyomaira is bukkant a forradalom alatt. Azt állítja, hogy „nyíltan irredenta programmal” fellépő pártok is kértek működési engedélyt, de nem sorolja fel őket, s azt sem mondja, hogy engedélyezték-e működésüket, s miért gondolja, hogy irredenták voltak. Egyébként honnan tudta, milyen programjuk volt a pártoknak, amelyek csak működési engedélyért folyamodtak? Dudás József lapjáról (Magyar Függetlenség) például azt állítja, hogy „nyíltan fasisztabarát” volt. „Néhány csoport” – mondja – azt követelte a Nagy-kormánytól, hogy ismét állítsák fel az országzászlókat, amelyek „az irredentizmus jelképei” voltak.

Az antiszemitizmusnak nem egy jelét vélte felismerni Ivanji a forradalom idején. Állítólag – nem mondja, hogy ő látta-e, vagy csak hallotta – röpcédulákat terjesztettek, falragaszokat helyeztek el ezzel a szöveggel: „Jelöljétek meg a kommunisták lakását fehér kereszttel, a zsidókat fekete kereszttel, mi tudjuk, mit fogunk tenni velük.”

Mellékesnek tetszhet, de jellemző Ivanji állásfoglalására a magyarsággal szemben, amit Petőfi Sándorról mond. A nagy magyar költőről, akinek nevét sem tudja helyesen leírni (Petőfy Sándort ír), azt állítja, hogy „egy szerb falusi mészáros fia volt”, anyanyelve pedig nem volt sem szerb, sem magyar, hanem szlovák, „mert a családban a szót az anyja, a szlovák Marija Hruz vitte”. Kossuth-tal szemben, aki – Ivanji szerint – arisztokrata volt, „Petőfi falusi szegény volt, és egy nemzeti kisebbség tagja” (!). Emlékszünk még, mit írt Petőfi? „Ha nem születtem volna is magyarnak, E néphez állanék ezennel én...” Vagy: „Magyar vagyok. (...) ...szeretem, hön szeretem, imádom Gyalázatában is nemzetemet.”

Kossuthról egy helyen megjegyzi, hogy neki Fidel Castro kedvesebb, mint Kossuth (!).

Ha már a történelemnél tartunk, érdemes idézni Ivanji egy bekezdését, amely erről szól: „Érdekes, hogy a lexikonokban, az interneten, sőt a hivatalos történetírásban manapság Magyarországon sokat félremagyaráznak, legendává alakítanak vagy elhallgatnak.” Fel kell tennünk a kérdést: vajon az, amit Ivanji az 56-os magyar forradalomról írt regényében és ebben a könyvben – hogy a Petőfi- és Kossuth-témáról ne is beszéljünk –, nem félremagyarázás, legenda-alakítás és elhallgatás?

Ivanji egy helyen Lukács Györggyel is foglalkozik. Megemlíti Lukács véleményét Madách Imréről, s hozzáteszi: „...úgy véltem, és ma is meg vagyok győződve, hogy Lukácsnak száz százalékgig igaza van, én valóban biztos vagyok benne, hogy Njegos sokkal jelentősebb epigonja Goethének Madáchnál, de Magyarországon Madáchot bántani nem ajánlatos, akár ha az ember Montenegró-

ban egy szóval kétségbe vonná Njegoš nagyságát.” (Csoda, hogy Madáchot nem kiáltja ki szlovákká, mint Petőfit szerbbé.)

Említettem már, Ivanji néhány jugoszláviai újságíróval tartózkodott Magyarországon (Đuka Julius, Apró Mátyás). Jelentéseikről azt mondja, hogy „az utcai garázdaságokról írtak... a feltámadt szélső jobboldali és nacionalista, hogy ne mondjam, fasiszta jelszavakról és utcai megmozdulásokról a magyarországi városokban”. Hát láthattak mást a jugoszláviai kommunista újságírók? Nem is akartak mást látni.

Nem lett volna vérbeli „jugoszláv” újságíró Ivanji, ha az egész ügybe nem keveri bele a vajdasági magyarokat is. Titónak a szovjet küldöttséggel tartott megbeszélésével kapcsolatban említi, hogy a jugoszláv elnök esetleg „számolt azzal a lehetőséggel, hogy a vajdasági magyarok követik a budapesti példát”. Idézi az East European Quaterly 1998-beli cikkét, mely Jugoszláviának a magyar forradalomhoz való viszonyát taglalja, s amely szerint „Tito mindinkább félt, hogy a felkelés átterjed Jugoszláviára is, s ezzel veszélybe kerülne az ő uralma”. (Meg kell jegyezni: annak idején nálunk arról beszéltek, hogy a magyar felkelés kitörésekor Jugoszláviában, elsősorban Vajdaságban felfegyverezték a párttagokat.) Érdekes Ivanjinak a következő tétele is: „Ami Jugoszláviát illeti, Tito támogatta Hruscsovot, megijedt a magyar irredentizmus feltámadásától, s elárulta Nagyot.” Leszögezi, hogy „nálunk (ti. Jugoszláviában, illetve Szerbiában – T. L. megj.) a mai napig nincsen érvényes – sem politikai, sem tudományos – megítélése a Magyarország iránti jugoszláv politikának az ötvenes években, különösen a forradalom alatt és után. Úgy vélem, az ötvenedik évforduló jó alkalom, hogy erről gondolkodni kezdjenek”. Véleményem szerint a mai Szerbia – a szerb politika, a szerb történetírás – túlságosan el van foglalva a saját ügyeivel (lásd: Kosovo), mintsem hogy az 56-os magyar forradalom megítélésével foglalkozzanak, túlságosan magyar belügynek tekintik, ami történt, semhogy állást foglaljanak róla, hát még hogy Tito szerepét mérlegeljék. Azt hiszem azonban, hogy Ivanjinak egy kérdésben igaza van: Tito elárulta Nagy Imrét és a magyar forradalmat, mégpedig valóban önös érdekekből.

Érdemes azzal is foglalkozni, milyen végkövetkeztetéseket vont le Ivanji a magyar forradalomból. „A felkelést a reformista kommunista erők (nevezük őket így) indították el, anélkül, hogy világos képük lett volna arról, mit kívánnak, de szemmel látható, hogy közöttük már nagyon korán, sőt talán kezdetektől fogva, először rejtetten, majd mind nyíltabban, olyan erők jelentek meg, amelyeknek nemzeti, sőt éppenséggel nacionalista céljaik voltak, revideálni akarták a második világháború eredményeit. Ezt antiszemita, sőt majdnem nyílt fasiszta jelszavakkal fejezték ki. Az eseményeknek ezt a részét – teszi hozzá a könyv szerzője – vizsgálták és emelték ki legkevésbé... Különösen fontos megállapítani, ki fegyverezte fel Nyugatról a magyar felkelőket (habár előzőleg megállapította, hogy a „felkelők” maguk szereztek fegyvert, ami igaz is – T. L. megj.), mennyire volt pontosan eltervezve, mely csoportok

kapnak fegyvert, vajon a fegyver mindig azokhoz érkezett, akiknek szánták, ki és hogyan hatott a Szabad Európa Rádió jelentéseire, volt-e pontos terv, vagy ment minden a maga útján, tervszerűtlenül.” Ehhez mindjárt hozzáfűzi véleményét a 2006. évi megemlékezésekről is, és ismét csöcselékről beszél, nyilaskeresztes zászlókról stb. Látszik, mennyire el akarja politizálni 56 hagyományát, de az is kiviláglik, milyenek a szándékai, amikor 56-ról valótlanságokat állít.

Ha már részletesen foglalkoztam Ivanji új könyvével, amelyről meg kell állapítani, hogy 56-ellenes pamflet, néhány tévedését is meg kell említeni.

Kádáról azt mondja, hogy tudta, mi a börtön, hisz ő is lakója volt a sztálinista börtönnek, mégpedig „épp abban az időben, amikor Nagy volt a miniszterelnök”. Kádár 1951-től 1954-ig ült börtönben, Nagy Imre pedig először 1953-tól 1955-ig volt kormányfő, ami azt jelenti, hogy épp az ő miniszterelnöksége alatt szabadult Kádár. – Azt állítja Ivanji, hogy Nagy Imre „naftalinból” vette elő a régi koalíciós pártokat, s nem kívánt választást kiírni. Ezek a pártok (az SZDP, a Kiszgazdapárt, a Petőfi Párt néven újjászületett Nemzeti Parasztpárt) nem voltak addig sem „naftalin”-ban, hanem betiltották, elhallgattatták vagy egyszerűen félreértették őket, esetleg beolvadtak az úgynevezett Hazafias Népfrontba. Ami a választások kiírását illeti, nyilvánvaló, hogy a forradalom alatt, az alatt a rövid idő alatt erről szó sem lehetett. Ivanji nem ismeri október 6. igazi jelentését. Csak a Rajk-temetést említi, 1849. október 6-ról nem is hallott. – Nagyt kárhoztatja azért, mert a Rákosi-korszakban szétverték a demokratikus pártokat. Tévedés. Nagy Imre 1945–1946-ban volt belügyminiszter, azok az évek még nagyban koalíciós idők voltak, a pártok szétzúzása akkor történt, amikor Rajk László működött belügyminiszterként (1946–1948). Abban az időszakban voltak az úgynevezett kék cédulás választások is, amikor az MKP-nek csalással sikerült győznie. Ivanji szerint Horvátország, Vajdaság, a mai Románia, Csehország (!) és Szlovákia részei csak 1867-től kezdve tartoztak Magyarországhoz. Micsoda történelmi ismeretek! – Tildy Zoltánról (akit Tyldinek ír) azt állítja, hogy a „felszabadulás” utáni első magyar miniszterelnök volt. Ismét bebizonyosodik, hogy Ivanji felületes, és nem ismeri a történelmet. A második világháború utáni, sőt még háború alatti (hisz 1944-ben alakult) első szabad magyar kormány élén Dálnoki Miklós Béla állt. Tildy volt a háború után az első magyar köztársasági elnök.

A könyvben megtaláljuk Erich Lessing osztrák fényképész és tanár 13 felvételét a magyar forradalom alatti történésekről. Jellemző, hogy ebből öt ábrázol holttesteket, de a lelkes tömegről, amely október 23-án tüntetett a parlament és a rádió előtt, amely ledöntötte Sztálin szobrát, nem vett át Ivanji egy képet sem. Illetve egy képen látszik, hogy verik szét a szobrot.

Meg kell végül állapítanom, hogy Ivanjinak ez a könyve, annak ellenére, hogy ellenszenvvel ír 56-ról, igazi riportkötet. Gördülékeny, olvasmányos, néha

tényeket közöl, néha spekulatív, s ha olyan valaki olvassa, aki ebben a könyvben ismerkedik meg a forradalommal, még azt hiszi, hogy valóban így is történt, ez volt a helyzet. Aki ismeri a történelmet, aki foglalkozott 56-tal, észreveheti, hogy a könyv nem ad igazi képet a forradalomról, helyenként hamisít, a forradalom ellenségeivel és ellenzőivel ért egyet. Ivanji nem tudja megbocsátani 56 magyar hőseinek, hogy hozzájárultak a kommunizmus megdöntéséhez.

Az 56-ról szóló irodalom ezzel a könyvvel nem gazdagodott. Kár viszont, hogy a szerb nyelvű olvasóközönség épp ebből, egy ilyen könyvből ismerheti meg – vagy ismerheti félre – a magyar történelem egyik legdicsebb szakaszát.

THE 1956 HUNGARIAN REVOLUTION AS SEEN BY IVAN IVANJI

Ivan Ivanji published his new book entitled *The Hungarian Revolution of 1956* (Samizdat B92, Belgrade, 2007) for the 50th anniversary of the revolution. In the book, the author tried to outline the history of the Hungarian revolution based on his own experiences, a few books and the documents accessible to him. In the summer of 1956, Ivanji was staying in Budapest and attended a few meetings in the Petőfi debate club. When the demonstrations started in Hungary, the Mladost weekly sent him back to the country in uproar. He reached Budapest (together with other Yugoslav journalists) on a roundabout route. When they arrived, the street fights were well under way, and the first thing they did was to interview János Kádár, the newly appointed Hungarian Socialist Workers' Party secretary general. Having spent more than a week in Budapest, Ivanji was taken back to his country on the insistence of the then Yugoslav Ambassador, Dalibor Soldatić, in the bus that carried the families of Yugoslav embassy workers. László Tomán's paper praises Ivanji's book, but it also corrects the mistakes in it.

Key words: 1956, Ivan Ivanji, mistakes